

ŠEJHUL-ISLAM MUSTAFA HAJRI-EF. I FETVA O VELIKOM DŽIHADU

Dženan HASIĆ
hasic.hasicdz@gmail.com

SAŽETAK: U radu se ukratko predstavlja život šejhul-islama Mustafe Hajri-ef. (1867-1921), koji se na početku Prvog svjetskog rata našao na čelu osmanskog Mešihata i njegova fetva o *velikom džihadu*. Kada se Osmanska država 1914. pridružila savezu Njemačke i Austro-Ugarske naspram Rusije, Engleske i Francuske, on je izdao *fetvu o velikom džihadu*. Budući da je Osmanska država, barem formalno, u posljednjim godinama svog bivstvovanja bila država koja se temeljila na vladavini šerijata, tražena je fetva od najvišeg vjerskog organa države, šejhul-islama, u vezi s oglašavanjem džihada. Fetva o obaveznosti ratovanja muslimana protiv osmanskih neprijatelja poslana je muslimanima diljem muslimanskog svijeta, pa tako i Bošnjacima koji su sljedbenici islama, čiji je vjerski poglavar, reisul-ulema, u to vrijeme bio Džemaluddin-ef. Čaušević. Fetva je pročitana u Sarajevu 11. decembra 1914. godine pred oko 3000 osoba nakon klanjanog džuma-namaza u Begovoj džamiji, a tokom mjeseca marta 1915. godine u jedinicama austrougarske vojske u Bosni i Hercegovni.

Ključne riječi: Mustafa Hajri-ef, šejhul-islam, Prvi svjetski rat, Osmanska država, fetva o velikom džihadu

1. Uvod

Predmetni rad tretira fetvu šejhul-islama Mustafe Hajrija (1867-1921) u vezi s Prvim svjetskim ratom. Naime, 1914. godine Osmanska država ulazi u savez koji su sklopile Njemačka i Austro-Ugarska protiv Rusije, Engleske i Francuske. Spomenutom savezu će se godinu kasnije, u jesen 1915. godine, priključiti i Bugarska. Budući da je Osmanska država, barem formalno, u posljednjim godinama svog bivstvovanja bila država koja se temeljila na vladavini šerijata, tražena je fetva od najvišeg vjerskog organa države, šejhul-islama, čiju je funkciju u to vrijeme obavljao Mustafa Hajri-ef. Nije to bilo prvi put da Osmanska država zahtijeva

fetvu od najvišeg vjerskog organa prije stupanja u rat. Naime, kada je trebalo postići savez s Venecijom, država je tražila mišljenje, preciznije fetvu ili pravnu deciziju, od Ebu Su'ud-ef, pitajući ga da li će to primirje predstavljati prepreku za pohod na Kipar. Spomenuti šejhul-islam je izdao fetvu u kojoj je kazao da to primirje neće šteti poduzimanju pohoda na Kipar.

U ovom radu ćemo ukratko donijeti informacije o nastanku funkcije šejhul-islama s ciljem da se ukaže na njezin značaj, a samim tim i na značaj fetve koju donosi šejhul-islam. Potom ćemo iznijeti osnovne biografske podatke šejhul-islama Mustafe Hajrija i prijevod *fetve o velikom džihadu*. Iako je Fikret Karčić obradio način proglašenja ove fetve

u Sarajevu, mi ćemo se pozabaviti nekim drugim aspektima teme kako bismo je na taj način dopunili. Oni koji žele da se upoznaju s načinom na koji je proglašena u Sarajevu, više informacija mogu naći u Karčićevom radu (Karčić, 2016: 99-110)

2. Ukratko o nastanku i ukidanju institucije šejhul-islam kod Osmanlija

Institucija šejhul-islam utemeljena je u vrijeme Osmanlija. Uglavnom se kao vrijeme njena nastanka navodi 1425. godina, kada je Mulla Šemsuddin Fenari imenovan muftijom Burse. (İpşirli, 2010: 91; Hasić, 2014: 306) U nekim drugim zemljama, poput Sirije i Egipta,

ovo je bila počasna titula. Davana je samo onim islamskim učenjima koji su sa svojim fetvama postali naročito poznati. Porijeklo ovog naziva veže se za drugu polovinu četvrtog hidžretskog stoljeća. (Smailagić, 1990: 576) Ima istraživača koji tvrde da je ovaj počasni naziv prvi put upotrijebljen za hazreti Omera, drugog halifu nakon smrti poslanika Muhammeda, a.s. (Suvejdjan, 2005)

Prvi zvanični dokument koji ukazuje na važnost šejhul-islama bila je *Kanunnama* sultana Fatiha. U njoj je naglašeno da je šejhul-islam predvodnik učenjaka, da veliki vezir treba dati prednost njemu i sultanovom ličnom učitelju. U *Kanunnami* izričito stoji da je on poglavar svih vjerskih učenjaka. (Karčić, 1997:172) Šejhul-islam se odlikovao, u odnosu prema sultanu, za razliku od drugih državnih službenika, stanovitom samostalnošću. (Matuz, 1992: 61) Njegove dužnosti su uključivale i izdavanje pravnih decizija (fetvi).

Dužnosti šejhul-islama su se proširile tokom XVI stoljeća, budući da je ta institucija posredstvom političkih i administrativnih promjena dobila na značaju. (İpşirli, 2010: 91) Tada su njegove obaveze i obaveze velikog vezira bile jednake. U tom periodu je postalo uobičajeno da se rumelijski kazasker imenuje na mjesto šejhul-islama. Prva osoba koja je imenovana za šejhul-islama s polažaja rumelijskog kazaskera bio je Ebu Su'ud (1490-1574). Postavljen je na mjesto šejhul-islama 1545. godine. Na toj poziciji je ostao trideset godina. (İpşirli, 2010: 91) Nakon njega, na dužnosti šejhul-islama ostajalo se tri do četiri godine. (Smailagić, 1990: 577) Od početka XVII stoljeća šejhul-islam nije biran doživotno, nego na određeno vrijeme. U to vrijeme se gledalo koliko osoba koja će biti šejhul-islam može pridonijeti društvenim promjenama. On je uz pristanak velikog vezira postavljao i rumelijskog i anadolskog kazaskera, a dobio je i

zaduženje da pripasava sablju novoizabranom sultanu nakon inauguracione ceremonije.

Prekretnicu u nadležnostima šejhul-islama predstavlja period u kojem je tu dužnost obavljao Zebnili Ali (1503-1526), kada su mu pridodate neke nove nadležnosti. Naprimjer, bio je uvjet da predaje u medresi koju je u Istanbulu podigao sultan Bajazit II. Povrh toga, bila im je povjerena i kontrola kompleksa koji je dao podići sultan Bajazit II. (İpşirli, 2010: 92)

U državnoj organizaciji institucija šejhul-islama je bila odmah poslije ranga velikog vezira. Dešavalo se i to da šejhul-islam bude smijenjen s položaja, kao što to potvrđuje primjer Čivizade Mehmed-ef. Njega je sultan Sulejman Zakonodavac (1520-1566) smijenio zbog kritika usmjerenih protiv učenja Mevlane Rumija i šejha Muhjiddina Ibn Arebija. (İpşirli, 2010: 92)

U XVII stoljeću, kod Osmanlija, šejhul-islam je dobio karakteristična obilježja. Šejhul-islama je postavljao sultan, a od ustanovljenja ove dužnosti (1425) do ukidanja (1924) na tom položaju je bilo 129 osoba u 185 naimenovanja. Prva osoba koja je po drugi put postavljena na ovu dužnost bio je Bostanzade Mehmed Nuri-efendija. (İpşirli, 2010)

U XVIII stoljeću, kada je Carski divan (Divan-ı Hümayun) izgubio na važnosti, šejhul-islam je postao iznimno bitna osoba koja je imala naglašenu ulogu u važnim pitanjima vezanim za državu, kao što je objavljivanje rata, sklapanje mirovnih sporazuma, svrgavanje sultana i slično. (Hasić, 2015: 99)

Kada se krajem XVIII stoljeća počela modernizovati uprava Osmanske države, postupno se formio upravni odjel na čelu sa šejhul-islamom. (Smailagić, 1990: 577)

Početkom Tanzimata (1839-1876) ured šejhul-islama je podijeljen na odjele. Šejhul-islam je dobio kao svoje službeno sjedište nekadašnju rezidenciju janičarskog age. Njegov ured je nazvan Şeyhü

‘1-islam Kapısı ili Bab-i Fetava. Odjel se bavio rukovođenjem svih ustanova koje su bile zasnovane na vjerskoj osnovi, izuzevši rukovođenje vakufima. Tokom XIX stoljeća, njegova pozicija je svedena na poziciju člana Ministarstva. Njegov mandat je postao ograničen. Tako je uglavnom došlo do potpunog gašenja ove višestoljetne institucije. Nakon 23. oktobra 1923, kada je izglasana Republika, kemalisti su poduzeli korake da se izbrišu sva osmanska obilježja. Zatvorili su šerijatske sudove, ukinuli medrese te zatvorili ured šejhul-islama. Kao posljednje i najviše vjersko dostojanstvo, ukinuli su hilafet u martu 1924. (Matuz, 1992: 169)

3. Crtice iz biografije šejhul-islama Mustafe Hajri-efendije

Mustafa Hajri-ef. rođen je 1867. godine u Ürgüpu u Turskoj. (Güneş, 2019:21) Potječe iz porodice učenjaka. Otac mu je bio Abdullah Avni-ef, koji je obnašao funkciju nadzornika vakufa u Harputu, potom u vilajetu Trablusgarp (Libija). Njegov otac Abdullah Avni-ef. se sustegnuo od obavljanja te dužnosti, pa tako i Hajri-ef. Naime, po smrti oca, dužnost nadzorstva džamije je predao amidžiću. (Uca, 2012:140; Güneş, 2019:21)

Što se tiče obrazovanja, u rodnom mjestu je učio kod amidže Hadži Munib-ef. Kod Ürgübi Mahmud-ef. učio je kaligrafiju. U tom periodu je, također, učio i arapski i perzijski jezik kod učenjaka u Sivasu. Potom se sa svojim starijim bratom 1883. godine uputio u Istanbul, gdje je učio u Sahniseman medresi koja postoji još od Fatihova vremena, konkretno u Başkurşunli, koja se nalazila od pravca mora. (Eyice, 1995:247) Nakon dvije godine vratio se u rodno mjesto. Otišao je u Kajseri i pohađao Jagmuroglu medresu (Yağmuroğlu). Godine 1886-1887. ponovo odlazi u Istanbul i ponovo pohađa istu medresu, u kojoj će i diplomirati nakon

osam godina. Nakon toga pohađa Mekteb-i Hukuk ili Pravnu školu u kojoj se učilo svjetovno pravo. (Koyuncu, 2012:167; İhsanoğlu, 2004:917) Diplomirao je 20. augusta 1897. odličnim uspjehom (aliyyülâlâ). Odmah je dobio namještenje kao muderis u Bursi, da bi nakon nešto više od mjesec dana prešao u prvi stepen Sulejmanije medrese (Mûsile-i Süleymâniyye), u kojem su se pripremali studenti za visoko obrazovanje u osmanskome obrazovnom sistemu.

Mustafa Hajri-ef. je obavljao različite funkcije u pravosudnom sistemu. Bio je zamjenik javnog tužioca 1898. godine u prvostepenom sudu u sandžaku Maraš, a 1900. godine tu istu funkciju je obavljao u sandžaku Tarablusšam. Godine 1901. služio je u Krivičnom odjeljenju prvostepenog suda sandžaka Latakia, da bi 1903. godine po Hidžri bio unaprijeđen u zamjenika javnog tužioca Centralnog prvostepenog suda sirijske provincije. Nakon toga, 1904. služio je kao zamjenik javnog tužioca Prvostepenog suda ejaleta Manstir ili Bitolj, a 1906. unaprijeđen je u šefa krivičnog odjeljenja centralnog prvostepenog suda u Solunu. (Güneş, 2019:23)

Dok je radio u Solunu, izdašno je pomagao Komitet unije i napretka. Zbog toga je nakon što je proglašen II ustav i nakon što su održani prvi izbori, izabran kao poslanik iz Niğde. Iz tog razloga je iz Soluna prešao u Istanbul. Godine 1908. postao je profesor na Odsjeku za pravo na Daru 'l-Fununu, visokoškolskoj instituciji ili univerzitetu koji je zvanično otvoren 20. februara 1870. godine. (İhsanoğlu, 2004:898; Güneş, 2019:23) Uz platu od 1200 groša predavao je *Medžellu* ili zakonik pod službenim nazivom *Mecellei ahkâmi adliyye*, koja je postepeno, kako je napredovala njena izrada, objavljivana u periodu od 1869. do 1876. godine. (Bečić, 2014:52-53) Godinu poslije imenovan je profesorom u trogodišnjoj

sudačkoj školi (Medresetü'l-Kudat). (İpşirli, 2003: 343)

Nakon toga imenovan je prvim potpredsjednikom državne Skupštine. Godine 1910. imenovan je upraviteljem carskih vakufa, u vladi koju je sastavio veliki vezir Ibrahim Hakki-paša. (Ürgüplü, 2015: XXVIII) Budući da je u tom periodu imenovan za zamjenika ministra unutarnjih poslova, šuma i ruda, napustio je profesuru na univerzitetu. Nedugo poslije toga 29. septembra 1911. godine Ibrahim Hakki-paša je dao ostavku. Na njegovo mjesto je došao Kučuk Said-paša, te je Hajri-ef. imenovan za predsjednika državnog vijeća (Şura-yı Devlet) i ministra pravde te zamjenika nadzornika ili ministra carskih vakufa. No, dao je ostavku na dužnost ministra pravde i preuzeo da vodi nadzor carskih vakufa. Kada je sultan Mehmed Reşad V išao u posjetu Rumeliji 1911. godine, pratio ga je ministar unutarnjih poslova Halil-ef. U tom periodu Hajri-ef. je obnašao funkciju nadzornika ministarstva unutarnjih poslova. Iste godine imenovan je za člana Hidžaskog sanitarnog vijeća, koje je ranije osnovano u tom kraju, u svrhu poboljšanja zdravstva u regijama Hidžaz, dijagnosticanja, liječenja i zaštite pacijenata u ovoj regiji od bolesti i upravljanja svim zdravstvenim i dobrotvornim ustanovama na ovom području. Zbog svojih zasluga dobio je Osmanski orden prvog reda kao i Medžidij-ski orden. Godine 1911. obnašao je poziciju zamjenika ministra obrazovanja. Godinu poslije imenovan je ponovo na mjesto profesora u sudačkoj školi, a 25. januara 1913. godine imenovan je po treći put na mjesto ministra carskih vakufa, da bi zbog zdravstvenih poteškoća napustio taj položaj 5. februara 1913. godine. No, ubrzo se, 28. aprila iste godine, po četvrti put našao na istoj dužnosti, koju je obnašao do 26. augusta spomenute godine, kada će biti doveden

na funkciju predsjednika Generalnog komiteta islamskog obrazovnog društva (Daruşşafaka). Zbog zasluga na toj funkciji dodijeljen mu je orden prvog reda Âli Osmân, 6. novembra 1913. godine (Güneş, 2019:21). Godinu kasnije, 16. marta 1914, s platom od 20.000 groša imenovan je Hajri-ef. na mjesto šejhul-islama Osmanske države, i to kao 167. šejhul-islam. Na tom položaju se zadržao dvije godine, jedan mjesec i dvadeset jedan dan. Imenovan je carskim ukazom ili hatt-i humajunom od 17. marta 1914. (Güneş, 2019:25-26)

4. Fetva o Prvom svjetskom ratu

Ono po čemu je Hajri-ef. ostao poznat zasigurno je fetva o velikom džihadu. Tu fetvu, kojom je Osmanska država ušla u Prvi svjetski rat, pročitao je 14. novembra 1914. godine u dvorištu Fatihove džamije u Istanbulu fetva-i emin Ali Hajdar-ef, koji je i 29. novembra iste godine bio, skupa s 28 osoba, potpisnik proglasa o džihadu. (Aydin, 1989:396) Napominjemo kako ne bi bilo zabune da je ured šejhul-islama bio sastavljen od pomoćnog osoblja, od kojeg je fetva-i emin bio najznačajniji. Tu funkciju je uveo Ebu Su'ud-ef. Fetva-i emin je morao imati široko znanje iz oblasti fikha i ostalih vjerskih disciplina. Naročito od XVI stoljeća, fetva-i eminu je bilo prepušteno bavljenje fetvama, budući da su šejhul-islami imali brojne obaveze mimo izdavanja fetvi. Pravo govoreći, položaj šejhul-islama je bio više političke naravi, budući da je veliki vezir u Meşihatı obavljao sastanke sa šejhul-islamom u vezi s državnim poslovima. Valjano je napomenuti i to da su šejhul-islami sastavili zbornike ili kodekse prema kojima su se izdavale fetve. Jedino u slučajevima kada se radilo o izdavanju nekih za državu značajnih fetvi, tada su to oni lično činili. (İpşirli, 2021: 78-80)

Prijevod fetve o velikom džihadu

Kakav je stav hanefijskih imama kada dušmani napadnu islam i dođe do uzurpacije i pljačke islamskih zemalja i porobljavanja muslimanskog stanovništva, kada njegova visost halifa islama proglasi opću mobilizaciju i naredi džihad, kada džihad zahtjevom veličanstvenog ajeta: 'Krećite u boj, bili slabi ili snažni, i borite se na Allahovom putu zalažući imetke svoje i živote svoje! To vam je, da znate, bolje!' (Et-Tevbe, 41) postane svim muslimanima farz; da li tada postaje farz ajn muslimanima sa svih strana, mladiću, starcu, pješaku i konjaniku, da pohrle u džihad imecima i životima? Moli se tumačenje?

Odgovor: Da.

Uzvišeni Allah najbolje zna. Napisao onaj koji je u potrebi za Njim, Uzvišenim, Hajri bin Avni el-Urgubi, bilo mu oprošteno.

Da li je farz svim muslimanima koji se nalaze pod upravom Rusije, Engleske, Francuske i vlada koje im pomažu, a za koje se smatra da su neprijateljski raspoložene prema islamskom hilafetu i koje, ne daj Bože, pokušavaju danas da ugase uzvišeno svjetlo islama tako što ratnim brodovima i kopnenim napadima napadaju centar islamskog hilafeta i zemlje pod njegovom zaštitom, da pohitaju u rat, čineći džihad, protiv tih vlada čija su imena spomenuta? Moli se tumačenje?

Odgovor: Da.

Uzvišeni Allah najbolje zna. Napisao onaj koji je u potrebi za Njim, Uzvišenim, Hajri bin Avni el-Urgubi, bilo mu oprošteno.

Ukoliko se, dok u ovoj situaciji postizanje cilja zavisi od svih muslimana koji hitaju u džihad, neki od njih, ne

daj Bože, suprotstave, da li zaslužuju da budu kažnjeni za svoje protivljenje, za taj veliki grijeh i podlo zlo? Moli se tumačenje?

Odgovor: Da.

Uzvišeni Allah najbolje zna. Napisao onaj koji je u potrebi za Njim, Uzvišenim, Hajri bin Avni el-Urgubi, bilo mu oprošteno.

Budući da je muslimanskom stanovništvu koje je pod vlašću zemalja koje ratuju protiv islamske države, a čija su imena spomenuta, kategorički šerijatom zabranjeno (haram) da ratuju protiv vojske islamske vlade, da li će zaslužiti džehennemsku vatru kada budu ubijeni, pa čak i da budu primorani na to ubojstvom, pogromom cijelih svojih porodica i uništenjem? Moli se tumačenje?

Odgovor: Da.

Uzvišeni Allah najbolje zna. Napisao onaj koji je u potrebi za Njim, Uzvišenim, Hajri bin Avni el-Urgubi, bilo mu oprošteno.

Da li će muslimani koji se nalaze pod vlašću Engleske, Francuske, Rusije, Srbije i Crne Gore i vlada koje im pomažu u ovom ratu i koji budu ratovali protiv Njemačke i Austrije koje pomažu islamsku vladu zaslužiti žestoku kaznu s obzirom da su počinili veliki grijeh kojim se nanosi šteta islamskome hilafetu? Moli se tumačenje?

Odgovor: Da.

Uzvišeni Allah najbolje zna. Napisao onaj koji je u potrebi za Njim, Uzvišenim, Hajri bin Avni el-Urgubi, bilo mu oprošteno. (Güneş, 2019:44-45)

Šejhul-islam Hajri-ef. je svoju fetvu zasnovao na 41. ajetu sure Et-Tevbe: "Krećite u boj, bili slabi ili snažni, i borite se na Allahovom putu zalažući imetke svoje i živote svoje! To vam je, da znate, bolje!" i na sljedećih pet osnova:

1. Farz je svima da se odazovu padašahovoj naredbi džihada.
2. Nužno je da se muslimani koji žive pod upravom Engleske, Francuske i Rusije, koje žele ukloniti hilafet, ujedine protiv njih.
3. Oni koji se ne odazovu džihadu i ignorišu fetvu zaslužuju Božiju kaznu.
4. Oni muslimani koji se nalaze pod upravom Rusije, Engleske, Francuske i vlada koje im pomažu i koji budu ubijali islamsku (osmansku) vojsku počinili će veliki grijeh.
5. Muslimani koji se nalaze pod vlašću Rusije, Engleske, Francuske, Srbije i Crne Gore i koji se budu borili protiv Austrije i Njemačke koje pomažu

islamsku državu nanijet će štetu Osmanlijama i na taj način počinili veliki grijeh. (Güneş, 2019:44-45)

Ovu fetvu su mnogi kritikovali. Jedan od njih je bio i šejhul-islam Mustafa Sabri-ef, koji će nemalo nakon Hajri-ef. doći na mjesto šejhul-islama u martu 1919. godine pri vladi velikog vezira Damad Ferid-paše. (Hasić, 2014a) U svojoj izjavi datoj dopisniku lista Berliner Tageblatt u Istanbulu, Hajri-ef. je objasnio svoje stavove o Prvom svjetskom ratu upoređujući veličinu i prirodu velikog džihada koji je proglašen s krstaškim ratovima iz starih vremena. (İpşirli, 1998:63)

Hajri-ef. je vlastitom voljom odustao od obnašanja funkcije šejhul-islama 6. maja 1916. godine. (Güneş, 2019: 21) Umro je u rodnom mjestu 7. jula 1921. godine.

5. Zaključak

Osmanska država se početkom Prvog svjetskog rata našla u jako teškom položaju. S jedne strane suočila

se s unutarnjom slabošću, a s druge strane s prijetnjama svjetskog rata. Sa željom da se izbori s poteškoćama i da zadrži hilafet u svojim rukama, nastojala je pridobiti i uz sebe vezati muslimane cijelog muslimanskog svijeta. To su pokušali izdavanjem fetve o obaveznosti učešća muslimana na njihovoj strani u Prvom svjetskom ratu.

Fetvu je izdao osmanski Mešihat na čelu sa šejhul-islamom, najvećim vjerskim organom kod Osmanlija. Pisana je u klasičnom stilu pitanje-odgovor. Argumentirana je jednim kur'anskim ajetom, konkretno 41. ajetom sure Et-Tevbe. Fetvom se Osmanska država poistovjećivala s islamskom državom, a napad na nju s napadom na vjeru islam, budući da su, barem formalno, osmanski sultani bili i halife muslimana.

Fetva je pročitana i u Sarajevu 11. decembra 1914. godine pred oko 3000 osoba nakon klanjanog džumanamaza u Begovoj džamiji, a tokom mjeseca marta 1915. godine u jedinicama austrougarske vojske u Bosni i Hercegovini.

Literatura

- Aydin, M. A. (1989). "Küçük Ali Haydar Efendi", İslâm Ansiklopedisi, sv. II. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Bečić, Mehmed (2014). "Primjena Medželle u postosmanskoj Bosni i Hercegovini", *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, LVII, 51-65.
- Eyice, Semavi (1995). "Fâtih Camii ve Külliyesi". İslâm Ansiklopedisi, sv. XII. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Güneş, Osman (2019). *Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Hayati, Fetvalari ve Dönemin Siyasi Olaylari*, Yüksek lisans tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı.
- Hasić, Dženan (2014). "Şejhu-l-islam Mulla Fenari i komentar prve sure iz Kur'ana", *Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, LXXVI, 3-4, 305-318.
- Hasić, Dženan (2014a). "Pogled u život i djelo Mustafe Sabri-efendije, pretposljednog osmanskog šejhu-l-islama", *Novi Muallim*, Sarajevo, XV, 60, 73-79.
- Hasić, Dženan (2015). "Carski divan kod Osmanlija", *Novi Muallim – Časopis za odgoj i obrazovanje*, Sarajevo, XVI, 61, 95-104.
- İhsanoğlu, E. (2004). "Osmanske obrazovne i naučne institucije". U: *Historija osmanske države i civilizacije*, ur. E. İhsanoğlu. Priredila K. Filan. Sarajevo – İstanbul: Orijentalni institut i IRCICA.
- İpşirli, Mehmet (1998). "Mustafa Hayri Efendi", İslâm Ansiklopedisi, sv. XXXIX. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İpşirli, Mehmet (2003). "Medresetü'l-kudât", İslâm Ansiklopedisi, sv. XXVIII. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İpşirli, Mehmet (2010). "Şeyhülislam". İslâm Ansiklopedisi, sv. XLIV. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İpşirli, Mehmet (2021). *Osmanli İlimiyesi*. İstanbul: Kronik.
- Karčić, Fikret (1997). *Studije o šerijatskom pravu*. Zenica: Bemust.
- Karčić, Fikret (2016), *Pravno-historijske studije*, Sarajevo: CNS.
- Koyuncu, Nuran (2012). "Hukuk Mektebinin Doğuşu", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, sv. XVI. 3, 163-186.
- Matuz, Josef (1992). *Osmansko carstvo* (s njemačkog preveo Nenad Moaćanin), Zagreb: Školska knjiga.
- Smailagić, Nerkes (1990). *Leksikon islama*. Sarajevo: Svjetlost.
- Sujevdan, Tarik (2005). *Ebu Bekr i Omer* (s arapskog preveo Senad Čeman), Sarajevo: Muhamed Mehanović.
- Uca, Alaettin (2012). "Ürgüplü Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi", *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri 16-19 Kasım 2011*, sv. I, Nevşehir Üniversitesi Yayınları.
- Ürgüplü, Ali Suat (2015). "Giriş", *Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi: Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.

الموجز

شيخ الإسلام مصطفى خيرى أفندي وفتوى الجهاد

جانان هاسيتش

يستعرض البحث بإيجاز حياة شيخ الإسلام مصطفى خيرى أفندي (1867-1921) الذي وجد نفسه مع بداية الحرب العالمية الأولى على رأس المشيخة العثمانية وفتواه بشأن الجهاد. وعندما انضمت الدولة العثمانية إلى تحالف ألمانيا والنمسا والمجر ضد روسيا وإنجلترا وفرنسا عام 1914، أصدر الشيخ تلك الفتوى. وبما أن الدولة العثمانية كانت في السنوات الأخيرة من وجودها على الأقل رسمياً دولة قائمة على حكم الشريعة، فقد طلبت الفتوى من أعلى هيئة دينية في الدولة، شيخ الإسلام، بشأن إعلان الجهاد. وأرسلت الفتوى التي توجب على المسلمين قتال أعداء العثمانيين، إلى المسلمين في جميع أنحاء العالم الإسلامي، بما فيهم البوشناق المسلمون، وكان زعيمهم الديني في ذلك الوقت رئيس العلماء الشيخ جمال الدين تشاوشيفيتش. نُلت الفتوى في سراييفو يوم 11 من ديسمبر سنة 1914 أمام حوالي 3000 شخص بعد صلاة الجمعة في مسجد خسرويك، وفي مارس 1915 قُرئت في وحدات الجيش النسائي المجري الموجودة في البوسنة والمهرسك.

الكلمات الرئيسية: مصطفى خيرى أفندي، شيخ الإسلام، الحرب العالمية الأولى، الدولة العثمانية، فتوى الجهاد.

Summary

SHAIKH AL-ISLAM MUSTAFA HAYRI EFENDI AND FATWA ON BIG JIHAD

Dženan Hasić

The article presents a brief review of the life of shaiikh al-Islam, Mustafa Hayri Efendi (1867-1921), who happened to be the head of the Ottoman Meshihat at the time of the beginning of the First World War with an emphasis on his fatwa on *big jihad*. In 1914, when the Ottoman Empire joined the alliance of Germany and Austria-Hungary against Russia, France and England, he issued a fatwa about the *great jihad*. Since the Ottoman Empire was still, though in its last years only formally, a state managed by the rule of the Shariah, it was required of the religious head of the state, shaiikh al-Islam, to issue a fatwa regarding the jihad. The fatwa obligates all the Muslims of the Muslim world, thus including the Bosniaks, against the enemy of the Ottoman Empire. The religious head of the Muslims in Bosnia and Herzegovina at the time was Džemaluddin-ef. Čaušević. Fatwa was read in public in Sarajevo, on December 11, 1914, before over 3000 people after the *jummah salah*, in Gazi Husrev-bey's mosque, and before the troops of the Austro-Hungarian army in Bosnia and Herzegovina in March 1915.

Keywords: Mustafa Hayri Efendi, shaiikh al-Islam, the First World War, Ottoman state, the fatwa on *big jihad*